

Шопіна Ірина Миколаївна
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інститут права
Львівський державний університет внутрішніх справ*

Shopina Iryna
*Doctor of Science in Law, Professor
Professor of Department of Administrative and Legal Disciplines
Institute of Law
Lviv State University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0003-3334-7548*

Салій Михайло Анатолійович
*слухач підготовчих курсів
Національного університету «Києво-Могилянська академія»*
Salii Mykhailo
*Student of Preparatory Courses
National University of Kyiv-Mohyla Academy
ORCID: 0009-0001-9179-7910*

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-6-8993

ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ ЯК СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ДО ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ: ПРАВОВИЙ ПОГЛЯД

MILITARY PATRIOTIC EDUCATION OF CHILDREN AND YOUTH AS A COMPONENT OF PREPARATION FOR MILITARY SERVICE: LEGAL VIEWPOINT

Анотація. Метою статті є визначення правових аспектів військово-патріотичного виховання дітей та молоді як складової підготовки до військової служби.

Проаналізовано сучасний стан правового регулювання військово-патріотичного виховання. Акцентовано увагу на недоліках законодавства у досліджуваній сфері. З'ясовано, що правове забезпечення військово-патріотичного виховання знаходиться на самому початку свого розвитку і потребує низки заходів наукового, організаційного, психологічного та педагогічного спрямування.

Поняття військово-патріотичного виховання сформульовано як заохочення і підтримку формування у індивіда високого рівня соціальної відповідальності за захист своєї держави, територіальної громади та громадянського суспільства, а також готовності до несення військової служби в умовах мирного та воєнного стану.

Запропонована класифікація функцій, які виконує військово-патріотичне виховання у системі підготовки до військової служби. Функція соціалізації дає змогу сформувати у молоді активну життєву позицію, яка передбачає високий рівень соціальної відповідальності за безпеку суспільства та держави. Адаптаційна функція військово-патріотичного виховання дозволяє індивіду швидко та безперешкодно розпочати військову службу, заощадити свої адаптаційні зусилля та реалізувати принципи гуманізму, збереження життя, фізичного та психічного здоров'я особового складу. Функція безперервного розвитку обумовлює постійну потребу особистості в удосконаленні своїх загальновійськових та спеціальних знань, вмінь та навичок, засвоєнні методик та прийомів військового лідерства. Інформаційна функція військово-патріотичного виховання створює широку обізнаність дітей та молоді щодо функціонування сектору безпеки і оборони, основних прав та обов'язків громадянина, пов'язаних із захистом держави, особливостей військової кар'єри та необхідних для її успішності внутрішніх та зовнішніх факторів.

Ключові слова: підготовка до військової служби, військово-патріотичне виховання, національно-патріотичне виховання, соціально-ціннісні потреби військовослужбовців, правове забезпечення, правові засади, Збройні Сили України.

Summary. The purpose of the article is to determine the legal aspects of the military-patriotic education of children and youth as a component of the preparation of military service.

The legal regulation of military-patriotic education was the subject of analysis. Attention is focused on the shortcomings of the legislation in the area under study. Arguments are given that the legal support of military-patriotic education is at the very beginning of its development and requires a number of scientific, organizational, psychological and pedagogical measures.

The concept of military-patriotic education is formulated as encouragement and support for the formation of a high level of social responsibility in the individual for the protection of his state, territorial society and civil society, as well as readiness for military service in peace and martial law.

A classification of functions is proposed, performed by military-patriotic education in the system of preparation for military service. The function of socialization allows young people to form an active life position, which implies a high level of social responsibility for the security of society and the state. The adaptive function of military-patriotic education allows an individual to quickly and freely begin military service, save his adaptive efforts and implement the principles of humanism, preservation of life, physical and mental health of personnel. The function of continuous development determines the constant need of the individual to improve his general and special knowledge, skills, and master the methods and techniques of military leadership. The information function of military-patriotic education creates a broad awareness of children and youth about the functioning of the security and defense sector, the basic rights and obligations of a citizen related to the defense of the state, the characteristics of a military career and the internal and external factors necessary for its success.

Key words: preparation for military service, military-patriotic education, national-patriotic education, social and value needs of military personnel, legal support, legal foundations, Armed Forces of Ukraine.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Повномасштабна збройна російська агресія проти України надзвичайно загострила проблему комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань високомотивованим та високопрофесійним особовим складом, здатним успішно виконувати службово-бойові завдання. Система підготовки до військової служби потребує нині кардинальної перебудови з урахуванням актуальних загроз територіальній цілісності та недоторканості нашої держави, розвитку міжнародного гуманітарного права, особливостей сучасної військової техніки та озброєнь тощо. Потреба у вдосконаленні правового забезпечення військово-патріотичного виховання обумовлена нині провідною роллю ціннісно-мотиваційної сфери особистості, яка визначає активність та наполегливість під час освоєння військових професій та адаптації до вимог військової служби.

Натомість, як свідчить аналіз суспільних процесів, пов'язаних із мобілізацією на військову службу, система військово-патріотичного виховання є недосконалою і не дозволяє належним чином забезпечити консолідацію Збройних Сил України та громадянського суспільства, що є вкрай необхідним під час правового режиму воєнного стану. Здійснення противником інформаційно-психологічних операцій, спрямованих на дискредитацію працівників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, на опорювання легітимності їх існування, російська підтримка інформаційних ресурсів, які поширюють неправдиві відомості про військову службу, обумовлюють необхідність системно і комплексно протистояти деструктивній пропаганді. Вказане слугує підтвердженням актуальності розгляду

правових особливостей військово-патріотичного виховання дітей та молоді як складової підготовки до військової служби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблеми, пов'язані з підготовкою до військової служби та забезпеченням виховного процесу, розглядалися переважно у дослідженнях науковців — представників філософських, педагогічних та психологічних наук, а також науки державного управління, і лише деякі аспекти означеної проблематики знайшли своє відображення у правових науках. Так, В. Александров визначив особливості правового регулювання підготовки до військової служби на початку 2000-х років та зробив висновок про необхідність його вдосконалення [1]. В. Гаврилук розглядає організаційно-педагогічні аспекти військово-патріотичного виховання учнівської молоді засобами позашкільної освіти і робить висновок, що активізація процесів у досліджуваній сфері дозволить вдосконалити систему початкової військової підготовки держави, забезпечить формування в учнівської молоді готовності до захисту України та вміння протистояти зовнішнім загрозам [2, с. 15]. О. Дзьобань у своїх роботах концентрує увагу на правовому вихованні в контексті співвідношення права і моралі, і робить висновок, що тільки у своїй єдності етичне і правове виховання можуть забезпечити трансформацію етичних і правових цінностей у сферу реальних суб'єктів [3, с. 181–182]. В. Івашковський дослідив військово-патріотичне виховання учнівської молоді як засіб формування суб'єкта громадянського суспільства [4, с. 124–132]. В. Федоренко вивчає традиції та патріотизм у системі військово-правового виховання як чинники національної ідентичності військовослужбовців

і доходить висновку, що, розвиваючи найкращі військові традиції та патріотизм у частині чи підрозділі, командир, офіцер і сержанти структур виховної роботи полегшують статутну й соціальну регуляцію життя військовослужбовців, сприяють організації повноцінного відпочинку, розвитку найкращих морально-правових і бойових якостей воїнів [5, с. 155]. Однак правові особливості військово-патріотичного виховання дітей та молоді як складова підготовки до військової служби ще недостатньо досліджені у роботах правознавців.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення правових аспектів військово-патріотичного виховання дітей та молоді як складової підготовки до військової служби.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проблема військово-патріотичного виховання є достатньо складною до вивчення, що обумовлено впливом на означений процес різних за своїм походженням факторів: політичних, правових, морально-етичних, психологічних, фізіологічних тощо. Традиційно проблеми виховання були предметом вивчення педагогічних наук, однак виховання військовослужбовця як прикладна проблема, що потребує залучення методів різних галузей наукового знання, має свої відмінності.

Метою військово-патріотичного виховання в його широкому розумінні є підвищення ступеня готовності майбутніх військовослужбовців до виконання службово-бойових завдань під час проходження військової служби. Готовність до військової служби є складною категорією, яка поєднує у собі мотиваційну, інтелектуальну, фізичну, психологічну та інші складові, і визначається диференційовано, з урахуванням конкретних вимог до розвиненості професійних якостей військовослужбовця та умов несення служби. Аналіз ст.ст.8–13 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» дозволяє виокремити найбільш важливі з точки зору законодавця форми та етапи підготовки до військової служби [6], однак форми, види, функції військово-патріотичного виховання (у тексті закону вжито термін «патріотичне виховання») залишається невизначеними.

В інших правових актах можна знайти згадування про важливість патріотичного (національно-патріотичного) виховання, однак його змістовні та структурні ознаки, які дають змогу скласти розгорнуте уявлення про сутність означеного феномену, ще не здобули свого законодавчого закріплення. Так, у Законі України «Про освіту» наголошується на важливості виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, визначено, що вказані категорії є засадами державної політики у сфері освіти та

принципами освітньої діяльності [7], однак про існування військово-патріотичного виховання та його роль та місце у структурі патріотичного виховання не згадується.

Поняття військово-патріотичного виховання ми можемо знайти у Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». В ньому досліджувана категорія визначається як наскрізний виховний процес, спрямований на формування у громадян України оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, підвищення суспільної значущості та поваги до військової служби, мотивації громадян до набуття ними необхідних компетентностей у сфері безпеки і оборони [8]. Вказане визначення викликає низку запитань. Зокрема, залишається незрозумілим, що таке наскрізний виховний процес, яке місце у класичних психологічних теоріях особистості займає конструкт «оборонна свідомість», чим керувався законодавець, визначаючи як суб'єктів відносин у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності всі без жодного винятку або застереження міжнародні організації, іноземні юридичні особи тощо.

Відповідь на питання щодо сутності та складових військово-патріотичного виховання мала б надати Стратегія національно-патріотичного виховання, виховання, затверджена Указом Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019. Однак досліджуваний термін згадано там лише один раз, як складову національно-патріотичного виховання [9], без роз'яснення його сутності та ознак.

У Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України, затвердженій наказом Міністерства освіти і науки України від 6 червня 2022 року № 527, зроблено спробу окреслити змістові риси військово-патріотичного виховання. Означений вид виховання названо одним із одним із найбільш актуальних напрямів виховання, яке зорієнтоване на формування у зростаючої особистості готовності до захисту України, розвиток бажання здобувати військові професії, проходити службу у Збройних Силах України як особливому виді державної служби. Його зміст визначається національними інтересами України і покликаний забезпечити активну участь громадян у збереженні її безпеки від зовнішньої загрози [10]. З цього приводу хотілося б зробити декілька зауважень. Виходячи із термінології та стилістики аналізованого правового документу, особистість сприймається як пасивний об'єкт, відносно якого активні суб'єкти виховного процесу здійснюють певні дії. Суб'єкт-об'єктний підхід у педагогіці, по-перше, давно визнано застарілим та таким, що не відповідає принципам людиноцентризму і основам демократичного устрою сучасних цивілізованих правових держав. По-друге, такий підхід є неефективним, оскільки

штучне формування бажань та керування у виховному процесі не інтересами особистості, а виключно національними інтересами, обумовлює відчуження особистості від виховних впливів, опозиційне ставлення до них, і, врешті-решт, робить процес виховання неуспішним.

Однак, безумно, необхідність захисту держави, її територіальної цілісності та недоторканості, її культурного та навколишнього середовища, економіки та громадянського суспільства мають бути враховані як провідні орієнтири у системі військово-патріотичного виховання. Однак при цьому має бути узято до уваги і ціннісно-мотиваційну структуру особистості, яка вже склалася. Саме соціально-ціннісні потреби військовослужбовців обумовлюють їх ставлення до військової служби та особливості військової кар'єри. Джерелом виникнення мотивацій, бажань, прагнень має бути визнаний виключно індивід, а формування його готовності до захисту держави має сприйматися як наслідок формування у нього під впливом сім'ї, освітнього середовища та референтної групи таких якостей, як соціальна відповідальність, готовність до ризику, рішучість, толерантне відношення до болі і травм (зауважимо, що більшість цих якостей у системі загальної середньої освіти сприймаються як небажані для здобувачів освіти).

Отже, правове забезпечення військово-патріотичного виховання знаходиться нині на самому початку свого розвитку, і для його удосконалення необхідно здійснення низки заходів наукового, організаційного, психологічного та педагогічного спрямування. Слід позитивно відзначити зусилля Міністерства у справах ветеранів України, спрямовані на створення нормативно-правового підґрунтя військово-патріотичного виховання із залученням ветеранів, що надає поштовх для розвитку правового забезпечення досліджуваної нами сфери. Однак реалізація системного і комплексного підходу до проблеми військово-патріотичного виховання потребує, на нашу думку, дослідження означеної категорії засобами різних наук, у процесі якого має відбутися змістове наповнення цього феномену з урахуванням викликів сучасності.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На нашу думку, поняття військово-патріотичного виховання можна визначити як заохочення і підтримку формування у індивіда високого рівня соціальної відповідальності за захист своєї держави, територіальної громади та громадянського суспільства, а також готовності до несення військової служби в умовах мирного та воєнного стану.

Система функцій, які виконує військово-патріотичне виховання у системі підготовки до військової служби, включає наступні елементи.

Першою серед них слід назвати функцію соціалізації. Можливість дитини або молоді людини ефективно функціонувати у соціумі значною мірою залежить від цінностей та переконань, які обумовлюють життєвий шлях громадянина. Військово-патріотичне виховання дає змогу сформувати у молоді засновану на історичних традиціях українського народу активну життєву позицію, яка передбачає високий рівень соціальної відповідальності за безпеку суспільства та держави. Соціалізаційна функція військово-патріотичного виховання дозволяє якісно змінити стан українського суспільства за рахунок витіснення атавізмів та рудиментів радянської епохи у вигляді застарілих уявлень про роль людини як гвинтика у державному механізмі. Натомість, активна життєва позиція передбачає взяття на себе відповідальності за покращення рівня власного життя та життя територіальної громади, закладу освіти тощо.

Адаптаційна функція військово-патріотичного виховання має певні схожі риси з функцією соціалізації, однак акцент в її реалізації припадає на можливість індивіда швидко та безперешкодно розпочати діяльність в різних видах соціального середовища, у тому числі у військових формуваннях. Оскільки Збройним Силам України та іншим мілітарним структурам притаманні особливі військові ритуали, зовнішні ознаки, особлива військова дисципліна, яка пронизує всю структуру військових відносин, завчасна підготовка молоді людини до засвоєння означених особливостей дозволяє попередити професійні кризи, пов'язані з несприйняттям окремих елементів життєдіяльності військових формувань. Функція адаптації спрямована перш за все на заощадження адаптаційних зусиль військовослужбовця на початку проходження ним військової служби і втілює у собі принципи гуманізму, збереження життя, фізичного та психічного здоров'я особового складу.

Функція безперервного розвитку має своїм джерелом концепцію навчання протягом життя і обумовлює постійну потребу особистості в удосконаленні своїх загальновійськових та спеціальних знань, вмінь та навичок, засвоєнні методик та прийомів військового лідерства.

Інформаційна функція військово-патріотичного виховання обумовлює створення широкої обізнаності дітей та молоді щодо функціонування сектору безпеки і оборони, основних прав та обов'язків громадянина, пов'язаних із захистом держави, особливостей військової кар'єри та необхідних для її успішності внутрішніх та зовнішніх факторів.

Напрямами подальших наукових досліджень мають стати визначення форм військово-патріотичного виховання та правового статусу його суб'єктів.

Література

1. Александров В.М. Правове регулювання підготовки громадян України до військової служби. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2010. Вип. 19. С. 109–115.
2. Гаврилук В.Ю. Організаційно-педагогічні аспекти військово-патріотичного виховання учнівської молоді засобами позашкільної освіти. Виховання дітей та учнівської молоді в контексті сучасних соціокультурних викликів: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ-Біла Церква, 2 червня 2022 р.). Біла Церква, 2022. С. 11–15.
3. Дзьобань О.П. Правове виховання в контексті співвідношення права і моралі. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2013. № 4 (18). С. 179–184.
4. Івашковський В.В. Військово-патріотичне виховання учнівської молоді як засіб формування суб'єкта громадянського суспільства. Проблеми освіти: науковий збірник Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН молоді і спорту України. 2012. Вип. 72. С. 124–132.
5. Федоренко В. Традиції та патріотизм у системі військово-правового виховання як чинники національної ідентичності військовослужбовців. Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 104. С. 150–155.
6. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 27.06.2023)
7. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 25.06.2023)
8. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13 грудня 2022 року № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 26.06.2023)
9. Стратегія національно-патріотичного виховання, виховання: затверджено Указом Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/286/2019#Text> (дата звернення: 27.06.2023)
10. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641: наказ Міністерства освіти і науки України від 6 червня 2022 року № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (дата звернення: 25.06.2023)

References

1. Aleksandrov V.M. (2010). Pravove rehuliuвання pidhotovky hromadian Ukrainy do viiskovoi sluzhby. Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriadiuvannya, 19, 109–115. [in Ukrainian]
2. Havryliuk V. Yu. (2022). Orhanizatsiino-pedahohichni aspekty viiskovo-patriotychnoho vykhovannya uchnivskoi molodi zasobamy pozashkilnoi osvity. Vykhovannya ditei ta uchnivskoi molodi v konteksti suchasnykh sotsiokulturnykh vyklykiv, 11–15. [in Ukrainian]
3. Dzoban O.P. (2013). Pravove vykhovannya v konteksti spivvidnoshennia prava i morali. Visnyk Natsionalnoho universytetu “Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho”, 4 (18), 179–184. [in Ukrainian]
4. Ivashkovskiy V.V. (2012). Viiskovo-patriotychno vykhovannya uchnivskoi molodi yak zasib formuvannya subiekta hromadianskoho suspilstva. Problemy osvity: naukovyi zbirnyk Instytutu innovatsiinykh tekhnolohii i zmistu osvity MON molodi i sportu Ukrainy, 72, 124–132. [in Ukrainian]
5. Fedorenko V. (2016). Tradytsii ta patriotyizm u systemi viiskovo-pravovoho vykhovannya yak chynnyky natsionalnoi identychnosti viiskovosluzhbovtziv. Hileia: naukovyi visnyk, 104, 150–155. [in Ukrainian]
6. Pro viiskovyi oboviazok i viiskovu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 25.03.1992 № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> [in Ukrainian]
7. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 5.09. 2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian]
8. Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti: Zakon Ukrainy vid 13.12.2022 № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> [in Ukrainian]
9. Stratehiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannya, vykhovannya: zatverdzheno Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 18.05. 2019 № 286/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/286/2019#Text> [in Ukrainian]
10. Pro deiaki pytannia natsionalno-patriotychnoho vykhovannya v zakladakh osvity Ukrainy ta vyznannia takim, sheho vtratyv chynnist, nakazu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 16.06.2015 № 641: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 6.06.2015 № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> [in Ukrainian]